نوع مقاله: پژوهشی

فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده
www.jvfc.ir
دوره چهارم، شماره اول، پیاپی (۱۳)، بهار ۱۴۰۲
صص ۷۶-۶۱

فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده
Future Cities Vision

تدوین سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی کشور در افق ۱۴۱۴ با رویکرد آینده‌پژوهی

کاظم عیدیوندی، کارشناسی ارشد جغرافیا وبرنامه ریزی گردشگری، گروه جغرافیای دانشگاه تهران، دانشگاه تهران، ایران
علیرضا قانع، کارشناس ارشد مدیریت نوسعه پایدار روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران
الناز فرشاد، کارشناس ارشد طراحی شهری دانشگاه تبریز، تبریز، ایران[۱]
فاطمه محمدی جعفرآبادی، کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی گردشگری دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۲۹ **تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۰۱**

چکیده

مناطق روستایی ایران در زمان حساس از روند تحول و توسعه روستایی-شهری خود قرار دارند . برای رشد و توسعه آینده مناطق روستایی کشور و تقویت چشم‌انداز اجتماعی و اقتصادی سریع روستایی، تغییرپذیری روستاهای ایران امری ضروری و لازم است که باید مورد توجه مسئولین و تمام بازیگران و دینفعان توسعه روستایی کشور قرار گیرد. به همین دلیل برای توسعه بیشتر روستاهای کشور لازم است محرک‌ها و استراتژی‌های آینده توسعه روستایی را تدوین نمود. هدف این پژوهش نیز تدوین و ارائه محرک‌ها و استراتژی‌های آینده توسعه روستایی در افق ۱۴۱۴ با رویکرد آینده پژوهی است. پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش ترکیبی(کمی و کیفی) است. جامعه آماری کارشناسان دانشگاهی و مدیران مرتبط با فرایند روستایی در سطح کشور بوده است. با استفاده از روش نمونه‌گیری غیراحتمالی و به صوت هدفمند ۲۰ نمونه انتخاب شد. برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات، با توجه به مدل‌ها و هدف تحقیق از پرسش‌نامه تاثیرات متقابل آینده‌پژوهی و مصاحبه استفاده شد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات از مدل ساختاری و نرم‌افزار میک‌مک (Micmac) استفاده شد. نتایج پژوهش گویای آن بود که بهبود ظرفیت مقامات محلی برای رفع نیازهای جمعیت رو به افزایش روستایی، هماهنگی سیاست‌های روستایی و شهری و همسو کردن زمینه‌های اصلاح استراتژی‌ها، مدرن سازی مناطق روستایی با استفاده از روستاهای هوشمند، تامین اعتبارات و سیستم‌های بانکی در مناطق روستایی/ خدمات اعتباری و مالی، تکامل و بهبود بهره‌وری از همه عناصر تشکیل دهنده زنجیره ارزش کشاورزی و نهایتا افزایش آموزش فراگیر روستایی و مداخله آنها در سرمایه گذاری و برنامه ریزی روستایی مهم‌ترین سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی در ایران هستند. بیان استراتژی‌ها و و کاربرد آنها می‌تواند زمینه‌ای برای اصلاح سیاست‌ها و استراتژی‌های تقویت و توسعه چشم‌انداز روستایی کشور و راهنمایی برای تعیین مسیر آینده مناطق روستایی کشور باشد.

واژگان کلیدی: توسعه روستایی، سناریوها، استراتژی‌ها، آینده‌پژوهی، ایران ۱۴۱۴

۱. نویسنده مسئول: farshadelnaz@yahoo.com

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]

مقدمه

به چند دلیل اصلی، مناطق روستایی مستلزم نگاه دقیق آینده نگر و نیازمند طرح سیاست‌های توسعه روستایی برای توسعه چشم‌انداز و تحقق برنامه‌های توسعه روستایی در آینده می‌باشند (Singh, 2009: 13). دلیل اول؛ بخش عمده‌ای از جمعیت جهان در مناطق روستایی ساکن می‌باشند(طولابی‌نژاد، ۱۳۹۸: ۱۵). در سطح جهانی و طبق گزارش بانک‌جهانی (۲۰۲۱)، بیش از ۴۶ درصد جمعیت جهان (۳/۹ میلیاد نفر) در مناطق‌روستایی زندگی می‌کنند (World Bank, 2021) و با توجه به اینکه بخش عمده‌ای از جمعیت جهان در مناطق روستایی زندگی می‌کنند، توجه به جوامع روستایی برای دستیابی به اهداف توسعه روستایی با رویکرد آینده نگر نقشی پررنگی خواهد داشت (Scheidel, 2019: 21). دلیل دوم توجه به آینده مناطق روستایی این است که تقریبا تمام منابع لازم برای زندگی انسان از جمله: موادغذایی روزانه، منابع انرژی، فلزات و مواد اولیه برای تولید را در خود جای داده‌اند (۹۰٪ تولیدات کشاورزی در روستاها تولید می‌گردد (Broeck et al, 2018: 95). طبق آمار بانک جهانی در سال ۲۰۱۹، ۳۷/۷ درصد از کل زمین‌های زرعی جهان در این مناطق قرار دارند). از سوی دیگر توسعه بخش صنعت در اکثر کشوها نیز وابسته به جوامع روستایی و بخش کشاورزی به عنوان تامین‌کننده بخش مهمی از مواد اولیه مورد نیاز صنایع می‌باشد (World Bank, 2019). بنابراین، گروه‌ها و ملت-ها و کشورها علاقه‌مند به اجرای سیاست‌های عمومی و استراتژی‌های آینده نگر روستایی برای حفظ و توسعه روستایی در آینده می‌باشند؛ دلیل سوم ضرورت توجه به آینده مناطق روستایی و حفظ آن مربوط به نابرابری میان شهر و روستا و عدم تعادل بین بخش کشاورزی و صنعتی، بین و در داخل مناطق و کشورها می‌باشد (طولابی‌نژاد، ۱۳۹۸: ۱۴). بخاطر رقابت قوی بین ملت‌ها و بین مناطق و بخش‌های مختلف. این مسئله ضمن افزایش نابرابری بین مناطق شهری و روستایی باعث ارتباط یک سویه بین مناطق شهری و روستایی و محروم شدن ساکنان روستایی از حقوق اولیه و انسانی در نتیجه افزایش محرومیت روستایی شده است (Alemu and Adesina, 2017). به همین خاطر امروزه توسعه روستاها در کانون طیفی از ابتکارات، تلاش‌ها و برنامه‌ها در سطوح محلی و ملی قرار گرفته است (Doan, 2022: 2). لذا لازمه رسیدن به توسعه برقراری تعادل بین مناطق شهری، و روستایی، بین بخش صنعت و کشاورزی و بین همه اجزای تشکیل دهنده سیستم جامعه و کشورها با رویکر آینده نگر و تدوین برنامه‌ها با رویکرهای آینده پژوهشانه در افق و آینده مورد نظر می‌باشد.

در ایران اکثر نواحی روستایی به طور بالقوه به دلیل مشکلات اقتصادی و اجتماعی رنج می‌برند. مسایل مربوط به آینده روستا و توسعه روستایی با دیدگاه و افق بلند مدت از جمله مسائلی است که از دیرباز ذهن مسئولان کشور را به خود مشغول کرده که امری طبیعی و منطقی به نظر می‌رسد (عیدی و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۶۲)؛ چرا که بخش عمده‌ای از جمعیت کشور (۲۰۷۳۰۶۲۵ نفر، ۲۶ درصد) در روستاها سکونت دارند. از سوی دیگر جامعه روستایی به عنوان جامعه انسانی و تأمین‌کننده موادغذایی کشور طی سه دهه اخیر با فراز و نشیب‌هایی به ویژه در ارتباط با تحولات جمعیتی روبرو بوده است (حسنوند و طولابی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۲۴). بطوری که سهم جمعیت روستایی کشور از ۵۹/۳ درصد در سال ۱۳۴۵ به ۳۱/۳۹ درصد در سال ۱۳۸۵ و ۲۵/۳ درصد در سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). این روند نزولی در جمعیت روستایی کشور طی سه دهه گذشته بیانگر نوعی عدم پایداری و وجود معضلات و مشکلات متعدد در نقاط روستایی کشور است. به طوری که در طول برنامه‌های مختلف و افق توسعه کشور، اقدامات زیادی در جهت آبادانی و محرومیت‌زدایی روستاها و مناطق عشایری صورت پذیرفته است. با این حال، به دلیل فقدان استراتژی جامع برای پیشرفت و توسعه پایدار در بلند مدت این مناطق در ابعاد اقتصادی، فرهنگی، بهداشت و سلامت، آموزش، تعلیم و تربیت و غیره، برنامه‌های توسعه روستایی کشور اثربخشی لازم را نداشته و این مناطق همچنان با معضلات اقتصادی و فرهنگی گوناگونی روبرو هستند(رضوانی، ۱۳۹۳)؛ به گونه‌ای که در حال حاضر نرخ رشد جمعیت در این مناطق منفی بوده و سالانه تعداد زیادی از ساکنین این مناطق برای دستیابی به شغل و امکانات رفاهی به شهرها مهاجرت می‌کنند. این معضلات

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]

خود می‌تواند منجر به مسائلی چون افزایش حاشیه‌نشینی در شهرها و کاهش جمعیت فعال در بخش کشاورزی و تولید در آینده کشور شود. به همین خاطر در زمینه چشم انداز و افق بلند مدت توسعه روستایی استراتژی‌ها و محرک های جدیدی لازم است که طرحی شود و با استفاده از انها جایگاه و نقش روستا و توسعه روستایی در چشم انداز بلند مدت کشور شود. از سویی دیگر، مناطق روستایی ایران در آینده و افق بلند مدت خود با چالش‌های کلیدی بسیاری روبرو خواهند شد که این برنامه ریزان کشور را ملزم می‌کند در رویکرد خود در قبال آینده و افق توسعه روستایی تجدید نظر کنند و بر اساس ظرفیت ها پتانسیل های هر منطقه از کشور برای توسعه آینده روستاها با رفع چالش ها و استفاده از فرصت های موجود برای آینده روستاها برنامه ریزی نمایند. برای رهایی از وضعیت موجود و توسعه روستاها در آینده لازم است که روستاهای کشور از یک اقتصاد راکد به یک اقتصاد پویا تبدیل شوند. لازمه این امر و دستیابی به چشم انداز توسعه روستایی پیشرفته و توسعه یافته است که ابتدا محرک ها و استراتژی های چشم انداز توسعه روستاهای ایران برای افق ۱۴۱۴ شناسایی شوند و با توجه به این محرک ها و استراتژی‌ها چشم انداز توسعه روستاهای کشور با نگاه آینده نگر را تدوین و ارائه نمود. چرا که شناسایی این محرک ها و استراتژی ها می‌تواند ضمن توسعه آینده نگر روستایی در کشور به کاهش فقر کمک نماید و سطح بالاتری از رفاه اقتصادی و اجتماعی را برای کشور به ارمغان آورد. این امر توسط مجموعه ای از اصلاحات و برنامه های توسعه هدایت می‌شوند که هدف آنها ایجاد محیط مساعد در آینده روستاها برای تحول ساختاری در چشم انداز آینده نگر توسعه روستایی است. اولین گام برای تدوین افق ۱۴۱۴ روستایی کشور شناسایی محرک ها و استراتژی های توسعه روستایی کشور است. پرداختن به این استراتژی ها مستلزم تغییر رویکرد توسعه روستایی کشور با تاکید به آینده پژوهی و تدوین برنامه هایی برای توسعه آینده کشور می‌باشد. لذا هدف پژوهش حاضر تدوین سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی کشور در افق ۱۴۱۴ با رویکرد آینده‌پژوهی است.

برا اساس هدف مطرح شده سوال اصلی و مهم این پژوهش به شرح زیر است: مهم‌ترین محرک‌ها و استراتژی‌های افق چشم انداز توسعه روستاهای ایران با رویکرد آینده پژوهی و نگاه به توسعه آینده و توسعه چشم انداز روستایی در ایران کدامند؟

مرور مطالعات گذشته نشان داد که مطالعات زیادی در مورد سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی صورت گرفته است. به عنوان مثال در داخل کشور رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۹۸) عوامل موثر بر سناریوهای توسعه فضایی روستاها را مورد بررسی قرار دادند. جشاری و مرادی (۱۳۹۸) راهبردهای توسعه اقتصاد کشاورزی نواحی روستایی را مورد بررسی قرار دادند. یاقوت حردانی و همکاران (۱۳۹۹) اقدامات استراتژیک توسعهٔ روستایی با تأکید بر سند راهبردی را مورد بررسی قرار دادند. حسنوند و طولابی‌نژاد، راهبردها، قوانین و سیاست‌های عملی توسعه مناطق روستایی ایران را مورد بررسی قرار دادند. در کشورهای خارجی نیز محققانی چون چانگجیانگ[1](۲۰۱۹) پیش‌نیازهای تجدید حیات مناطق روستایی را معرفی کردند. شوانگ و لیانگ[2](۲۰۱۹) استراتژی‌های مهم برای توسعه روستایی و توسعه کشاورزی در راستای تجدید حات روستاها را مورد بررسی قرار دادند. یانگتینگ[3]و همکاران (۲۰۲۰) عوامل مهم ارتقاء و احیای روستاها با تاکید بر دستاوردهای علمی و فناوری کشاورزی را معرفی نمودند. موندل[4]و همکاران (۲۰۲۰) استراتژی‌های تجدید حیات روستایی در صورت اتخاذ کشاورزی ارگانیک را مورد بررسی قرا دادند. مرور مطالعات نشان داد که اشتراک این تحقیقات در تاکید بر سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی توسعه روتایی بوده است. در مورد روش‌های مورد مطالعه نیز اشتراکاتی داشته‌اند و تفاوت‌های آنها در دیدگاه‌ها و بخش های مورد مطالعه بوده است. با این حال مرور مطالعات

1- Changjiang
2- Shuang and Liang
3- Yanting
4- Mondal

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]
[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]

گذشته در خصوص آینده پژوهی سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی ایران در افق ۱۴۱۴ نشان داد که در زمینه سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی مطالعه‌ای صورت نگرفته است.

مبانی نظری

استراتژی‌های توسعه و توسعه روستایی برای دهه‌ها مورد توجه بسیاری از محققان قرار گرفته است و موفقیت‌های آنها در بیشتر موارد توسط ذی‌نفعان و بازیگران محلی مورد تایید قرار گرفته است (Hynes et al, 2020: 176). استفاده از استراتژی یا راهبردهای مختلف و مناسب در توسعه روستایی به‌عنوان زمینه‌ای برای مطالعه از دهه ۱۹۶۰ پدیدار گشت. به‌طوری که تا پیش از آن واژه‌های «راهبرد» و «استراتژی» به ندرت در متون علمی و مدیریتی به کار رفته است (Crouzet and Eberly, 2018: 426). از نظر کیچل[1](۲۰۱۰) استراتژی بدین شکل تعریف می‌شود: مجموعه‌ای از اهداف اصلی و سیاست‌ها و برنامه‌های کلی به منظور نیل به اهداف است. به گونه‌ای که قادر به تبیین این موضوعات باشد که در چه کسب و کاری و چه نوع سازمانی فعالیت می‌کنیم یا می‌خواهیم فعالیت کنیم. در جایی دیگر، راهبرد نوعی فعالیت آگاهانه که برای مقابله با وضعیت یا رخدادی خاص در آینده، پیش‌بینی می‌شود، تعریف شده است.

سوالات مهم در این زمینه این است که استفاده از استراتژی یا راهبرد در توسعه روستایی به برنامه‌ریزان کمک خواهد کرد تا بفهمند مهم ترین استراتژی های توسعه در آینده مناطق روستایی کدامند؟ در مراحل اولیه سیستم توسعه روستایی چه نوع استراتژی های را باید هدف قرار داد؟ و کدام استراتژی‌ها برای آنها مفید خواهد بود؟

بر اساس تعاریف، استراتژی توسعه روستاها، پیاده‌سازی راهبردها و ارتقاء و توسعه روستایی و ایجاد یک سیستم اجتماعی اقتصادی مدرن با تاکید بر برنامه‌ریزی، مشارکت و آموزش روستاییان معرفی شده است (Sun, 2018: 3). یا تجدید حیات روستاها حفظ اولویت توسعه روستایی، ایجاد یک سیستم توسعه یکپارچه روستایی و تسریع در نوسازی مناطق روستایی مطابق با الزامات کلی رونق صنعتی، زیست محیطی، جامعه روستایی (Jiang and Peng, 2018: 17). لی (۲۰۲۱) معتقد است که استراتژی احیای روستا یک اکتشاف مهم برای برنامه‌ریزی و ظرفیت سازی در روستا و همچنین پتانسیلی برای تقویت بیشتر ایجاد ثروت روستایی از طریق طرح اقتصادی است (li, 2021: 241). همچنین وانگ و ژو (۲۰۱۸) اظهار کردند که استراتژی توسعه روستا یک استراژی معیشتی برای ایجاد برنامه‌ریزی کلی و پیشرفت علمی روستاها است که برای اجرای آن بر آموزش ساکنین متمرکز شده (Wang and Zhuo, 2018: 99) و به مجموعه خاصی از شرایط اجتماعی–اقتصادی جامعه پاسخ می‌دهد (Parhankangas and Colbourne, 2022: 1).

در یک تعریف دیگر، تدوین استراتژی‌های توسعه روستایی، راهبردی برای آوردن روستاها در مسیر توسعه است (Rybina and Isaenko, 2021: 143). بدین معنت که احیای روستایی یک استراتژی اصلی توسعه برای حل مسائل و راهی ضروری برای توسعه روستایی است (Rodela, 2010: 5). هدف از این اقدام بهبود زیرساخت‌های اساسی برای تولید محصولات کشاورزی، حفظ محیط زیست و فرهنگ، ارتقاء کیفیت زندگی، بازسازی مناطق روستایی و افزایش ثروت و زیباسازی روستاها است (Yang and Jianjia, 2018: 27).

با این حال و در طول زمان بسیاری از استراتژی‌های توسعه‌ای تغییر یافته است. هر دوی استراتژی‌ها و مفهوم توسعه روستایی با توجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی آینده جوامع تکامل یافته است (Geissler and Krys, 2013: 24). استراتژی‌های توسعه‌ای به موازات تغییرات در تمرکز بر بخش کشاورزی و شناخت چند منظوره کشاورزی، تا انتقال از تصمیم‌گیری متمرکز بر استفاده بیشتر از ذی‌نفعان محلی و توجه بیشتر به معیارهای اجتماعی و متغیرهای زیست محیطی دچار تغییراتی شده‌اند (Mueller et al, 2021). پس از یک دوره طولانی که استراتژی‌های توسعهٔ روستایی

1- Kiechel

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]

اساسا شامل تصمیمات بالا به پایین و توسط دولت‌های مرکزی تحمیل شده بود، از دهه ۱۹۹۰ به بعد فرآیند تصمیم‌گیری غیر متمرکز (یا منطقه‌ای) و محلی جایگزین سیاست‌های قبلی شد. در سال‌های اخیر نیز تلاش شده تا دیدگاه‌های مربوط به مشارکت جوامع روستایی، ذینفعان و بازیگران مختلف یک سرزمین را در تمام مراحل تصمیم‌گیری و اجرای سیاست‌ها را در بر گیرد. به طوری که در قرن بیست و یکم نظریات سیاست و سیاست روستایی در بسیاری از کشورهای پیشرفته وارد دوره جدیدی شده است. یکی از سازمان‌های کلیدی و ارتباط دهنده تغییرات و انتخاب مناسب‌ترین شیوه‌های سیاست روستایی، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی است. در سال ۲۰۱۶، OECD استراتژی های جدید روستایی خود را معرفی کرد. تغییرات کلیدی پیشنهاد شده توسط این سازمان در پارادایم جدید سیاست‌های توسعه روستایی مبتی بر جایگزینی سیاست‌های مکانی به جای سیاست‌های بخشی و تغییر ابزار از یارانه‌ها به سرمایه‌گذاری بود. در این رویکرد جدید مشارکت ذی‌نفعان و بازیگران در تدوین و اجرای استراتژی های توسعه روستایی از سطح محلی شروع و تا سطح بین‌المللی ادامه داشت. ویژگی‌ها و خصوصیات پارادایم جدید و قدیم روستایی طبق گزارش سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (۲۰۱۶) در جدول (۱) خلاصه شده است.

جدول ۱- سیر تکاملی پارادایم و استراژی‌های جدید توسعه روستایی

چارچوب	استراتژی و رویکرد قدیمی	استراتژی و رویکرد جدید
اصول	فقط بر مناطق روستایی تمرکز دارد رشد به دنبال توسعه کشاورزی و صنعتی خواهد بود	مناطق روستایی پیوند ناگسستنی با شهرها ، مناطق و بافت ملی دارد زنان برای توسعه روستایی حیاتی هستند ظرفیت حکومتداری عامل کلیدی است
هدف بخش اصلی	کشاورزی ، جوامع روستایی	چند بخشی: همه بخشهای اقتصادی که می توانند به رشد مولد توسعه روستایی در آینده کمک کنند: کشاورزی، صنعت روستایی، خدمات، گردشگری، فناوری اطلاعات و ارتباطات، سوخت های زیستی.
رویکرد اصلی	برپایه پروژه فناوری کشاورزی انقلاب سبز	متناسب با زمینه خاص (اقتصادی، اجتماعی و نهادی) اولویت بندی شده و واقع بینانه برای به حداکثر رساندن هم افزایی توالی خوبی وجود دارد
بازیگران اصلی	وزارتخانه های کشاورزی، تحقیقات و توسعه کشاورزی، اهدا کنندگان، دولت‌های محلی، کشاورزان	چندعاملی: مشارکت و همکاری مجموعه وسیعی از ذینفعان در بخش های دولتی و خصوصی و از ملی به محلی
ابزار اصلی	کمک‌های مالی و یارانه	سرمایه‌گذاری عمومی و خصوصی

منبع: سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، ۲۰۱۶

توجه به این رویکردها و بکارگیری رویکردهای و استراتژی های جدید توسعه روستایی در کشور خود می‌تواند عامل و محرکی برای توسعه روستایی در آینده شود و اکثر کشورها با همین نگاه توانسته اند زمینه توسعه روستایی خود را فراهم کنند (جشاری و مرادی، ۱۳۹۸: ۵۴). استراتژی‌هایی آینده نگر روستایی که متناسب با زمینه رشد و توسعه در آینده باشند می‌تواند مکمل های سیاست‌های آینده روستاها را به حداکثر برسانند (Kurennaya et al, 2019: 337). این استراتژی‌ها باید چند بخشی باشند، نه تنها بر کشاورزی بلکه بر صنعت و خدمات روستایی، گردشگری روستایی، کارآفرینی روستایی، بلکه پیوندهای روستا و شهر نیز تمرکز شوند (Crouzet and Eberly, 2018: 426). استراتژی های آینده نگر باید چندعاملی و چند سطحی باشند، نه تنها دولتهای محلی بلکه محلی و منطقه‌ای و همچنین بخش خصوصی، اهداکنندگان بین المللی، سازمانهای غیردولتی و جوامع روستایی را درگیر کنند. آنها همچنین باید چالش‌های جمعیت شناختی و رشد و یا کاهش جمعیت روستایی را در نظر بگیرند، به زنان حقوق بیشتری بدهند و نقش بیشتری در

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]
[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]

تصمیم‌گیری‌های اقتصادی بر عهده آنها بگذارند و مهم تر اینکه استراتژی‌ها و محرک‌های توسعه روستایی در آینده باید فراگیر و با نگاه به آینده و پایدار باشند (OECD, 2016: 12).

سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (۲۰۱۶) چهار زمینه اصلی برای استراتژی توسعه روستایی با رویکرد آینده نگری را که می‌تواند موجب توسعه روستایی در آینده شود را به صورت زیر ارائه کرده است:

❖ یک رویکرد جدید در توسعه کشاورزی: با تغییر وضعیت مناطق روستایی و افزایش تقاضا از مناطق شهری، اقدامات و استراتژی های توسعه روستایی نباید محدود به افزایش تولیدات کشاورزی باشد، بلکه بخشهای مختلف زنجیره ارزش کشاورزی پایین دست در آینده را توسعه داد و بخش گردشگری، کارآفرینی، صنعت و خدمات را نیز در چشم انداز توسعه مد نظر قرار داد.

❖ بسیج منابع و افزایش سرمایه گذاری برای بهبود رفاه جمعیت روستایی در آینده: بهبود رفاه روستایی در آینده مستلزم اقدامات هماهنگ است که دسترسی به خدمات اساسی در مناطق روستایی را بهبود می بخشد و همچنین ایجاد اشتغال در مناطق روستایی و شهرهای واسطه را ارتقا می بخشد. لذا برای توسعه چشم انداز و آینده نگر روستایی لازم است همه منابع و سرمایه گذاری برای بهبود رفاه جمعیت روستایی بسیج و مورد استفاده قرار گیرند.

❖ افزایش هماهنگی بین سیاست‌های روستایی و شهری: برای تدوین استراتژی های توسعه روستایی لازم است که دولت‌ها از افزایش انسجام سیاست‌ها و کاهش تفرقه بین سیاست‌های روستایی و شهری جلوگیری کند و از ایجاد هماهنگی بین سیاست‌های روستایی و شهری سود ببرند و استراتژی های توسعه شهری و روستایی همسو و همکاهنگ تدوین و اجرا شوند.

❖ تکمیل چارچوب استراتژیهای موجود با رویکرد آینده پژوهی: دولت‌ها و برنامه‌ریزان توسعه روستایی محرک ها و استراتژی‌های توسعه روستایی در بلند مدت را باید طوری تدوین کنند که استراتژی توسعه روستایی پیوندهای متقابل پیوندهای متقابل استراتژی‌های کنونی و آینده روستایی را در نظر داشته باشند و چارچوب استراتژیهای موجود با رویکرد آینده پژوهی و استراتژیهای جدید در آینده را در نظر بگیرند. نهیتان این سازمان اظهار داشت که آینده نگاری و توجه به آینده می‌توانند نقش کلیدی در تدوین و اصلاح استراتژی‌های توسعه روستایی ایفا کنند.

در ایران نیز لازم است که رویکردهای جدید توسعه روستایی به عنوان الگوی آینده نگر توسعه روستایی در نظر گرفته شود و اقدامات و برنامه ریزی های کشور بر اساس آن انجام و تدوسن شوند. در برنامه‌ریزی برای توسعه افق ۱۴۱۴ کشور، دولت در ایران نقش اصلی را بر عهد دارد و لذا نیاز است دولت استراتژی های جدید توسعه روستایی برای توسعه چشم انداز کشور را شناسایی و ارائه و اجرا کند. برخی از دلایل مهم برای مداخله دولت در بخش روستایی و نیاز به استراتژی‌های جدید توسعه روستایی در کشور به شرح زیر است:

۱. مسئله اشتغال و بیکاری در نواحی روستایی که در آینده نیز بیشتر خواهد شد؛
۲. سنتی بودن شیوه‌های تولید و پایین بودن سطح بهره‌وری و بالا بردن سطح تولید در روستاها کشور با استفاده از محرک ها و آستراتژی های افق ۱۴۱۴ کشور؛
۳. آسیب‌پذیری منابع تولید روستاییان از بروز مخاطرات طبیعی و رفع این آسیب ها در آینده؛
۴. گستردگی فقر در محیطهای روستایی و کاهش آن در توسعه چشم انداز مد نظر؛
۵. عدم سازماندهی مناطق روستایی تدوین محرک ها و استراتژی های آینده نگر توسعه روستایی؛
۶. زیرساخت‌های نامناسب و ضعیف مناطق روستایی و تقویت آنها با رویکردهای آینده نگر؛
۷. جایگاه کشاورزی در اقتصاد ایران و نقشی که توسعه کشاورزی در افق ۱۴۱۴ می تواند بر کشور داشته باشد.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]

بنابراین و به طور خلاصه برای تدوین استراتژی توسعه روستایی کشور در افق ۱۴۱۴ با رویکرد آینده نگری در روستاها لازم است زمینه های اصلی برای اصلاح استراتژی‌ها مد نظر قرار گیرند تا در آینده بتوان فرصت‌های جدیدی برای مناطق روستایی خلق کرد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر بر اساس هدف از نوع تحقیقات کاربردی می‌باشد. از نظر روش انجام، جز تحقیقات ترکیبی (کمی و کیفی است). در این پژوهش، محققان دیدگاه تفسیری- اکتشافی را برای این تحقیق اتخاذ کردند. چرا که این روش در برگیرنده گردآوری، تحلیل و تفسیر داده‌های کیفی در یک مطالعه واحد و یا در مجموعه مطالعاتی است که یک پدیده اساسی را مورد مطالعه و تحقیق قرار می‌دهد. لذا تحقیق حاضر یک پژوهش اکتشافی است. با استفاده از رویکرد آینده پژوهشی، و با توجه به مدل‌ها و اهداف تحقیق از پرسش‌نامه تاثیرات متقابل آینده‌پژوهی و مصاحبه ساختاریافته داده‌ها و اطلاعات گردآوری شد. برای انجام این امر، ابتدا از روش کیفیِ تحلیل محتوا برای شناسایی سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی استفاده شد؛ سپس بعد از طراحی و تکمیل پرسش‌نامه آینده پژوهی تاثیرات متقابل اقدام شد و داده‌ها و اطلاعات گردآوری شد. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کارشناسان دانشگاهی و مدیران مرتبط با فرایند روستایی در سطح کشور می‌باشد. در پژوهش حاضر، روش نمونه‌گیری از نوع غیرسیستماتیک و به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شد. با توجه به نوع تحقیق به صورت نمونه‌گیری غیراحتمالی و به هدفمند و با اشباع نظری ۱۵ کارشناس برای پاسخگویی به پرسش‌نامه و مصاحبه‌ها انتخاب شد. بعد از گردآوری اطلاعات مورد نظر جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات از مدل ساختاری و نرم‌افزار میک‌مک (Micmac) استفاده شد. روایی ابزار سنجش که آینده پژوهی و پرسش-نامه اثرات متقابل بوده با استفاده از روایی صوری و با نظر ۵ کارشناس مورد تایید قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

بررسی مشخصات فردی و زمینه‌ای کارشناسان که برای پاسخگویی به سوالات مصاحبه انتخاب شده نشان داد که ۷۳/۳ درصد پاسخگویان مورد بررسی مرد بوده‌اند. از بین ۱۵ پاسخگوی نمونه ۸۶/۷ درصد آنها متاهل بوده‌اند. وضعیت تحصیلات ۷۳/۳ درصد آنها دکترا یا دانشجوی دکترا بوده است. از نظر طبقات سنی آنها مختلف و متفاوت بوده است. به طوری که از ۳۰ تا ۵۰ سال به بالا را در بر گرفته است. با این حال بیشتر فراوانی مربوط به گروه سنی ۴۱ تا ۵۰ سال با ۴۶/۷ درصد بوده است. از نظر رشته تحصیلی نیز یافته‌های توصیفی نشان داد که پاسخگویان از رشته‌های مختلف تحصیلی چون مدیریت کارآفرینی، علوم اقتصادی، جامعه شناسی، علوم سیاسی، جغرافیا، علوم-اجتماعی و حقوق بوده‌اند. از نظر سابقه فعالیت کاری/ یا پژوهش در زمینه توسعه روستایی نیز سابقه فعالیت متنوع بوده که از بین ۲ تا ۱۶ سال سابقه در نوسان بوده است. بررسی شغل/وضعیت کاری کارشناسان نیز نشان داد که پاسخگویان اساتید و مدرس دانشگاه، مدیر/ کارشناس بخش دولتی و دانشجویان تحصیلات تکمیلی بوده‌اند (جدول ۱).

جدول ۱- ویژگی‌های فردی و زمینه‌ای مشارکت کنندگان

متغیر	جنسیت		وضعیت تاهل		وضعیت تحصیلات		
	مرد	زن	متاهل	مجرد	لیسانس	فوق‌لیسانس	دکترا
تعداد	۱۱	۴	۱۳	۲	۱	۳	۱۱
درصد	۷۳/۳	۲۶/۷	۸۶/۷	۱۳/۳	۶/۷	۲۰	۷۳/۳
سن (سال)							
متغیر	۳۰ تا ۳۵		۳۶ تا ۴۰		۴۱ تا ۵۰		۵۰ به بالا

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]

تعداد	۲	۵	۷			۱	
درصد	۱۳/۳	۳۳/۳	۴۶/۷			۶/۷	
رشته تحصیلی							
متغیر	کارآفرینی	اقتصاد	جامعه‌شناسی	علوم سیاسی	جغرافیا	علوم‌اجتماعی	حقوق
تعداد	۴	۲	۱	۱	۳	۲	۲
درصد	۲۶/۷	۱۳/۳	۶/۷	۶/۷	۲۰	۱۳/۳	۱۳/۳
سابقه فعالیت کاری/ یا پژوهش در زمینه توسعه روستایی(سال)							
متغیر	۲ تا ۵		۶ تا ۱۰	۱۱ تا ۱۵		۱۶ به بالا	
تعداد	۴		۲	۶		۳	
درصد	۲۶/۷		۱۳/۳	۴۰		۲۰	
شغل/وضعیت کاری							
متغیر	اساتید دانشگاه		مدیر/ کارشناس دولتی			دانشجوی تحصیلات تکمیلی	
تعداد	۶		۴			۵	
درصد	۴۰		۲۶/۷			۳۳/۳	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی

برای شناسایی سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی ایران، ابتدا استراتژی‌ها در قالب شاخص‌های چهارده‌گانه ۱) تمرکز بر بهبود عرضه کشاورزی به بهبود بهره وری همه عناصر تشکیل دهنده زنجیره ارزش کشاورزی ۲) دگرگونی در سیستم های مرتبط با کشاورزی (آبیاری، الگوی کشت، بذر و نهاده و ...) ۳) توسعه زیرساخت های سخت و نرم در بخش های میانی و پایین دست زنجیره های ارزش کشاورزی ۴) افزایش آموزش فراگیر روستایی و مداخله آنها در سرمایه گذاری و برنامه ریزی روستایی ۵) بهبود خدمات اساسی در مناطق روستایی و شهرهای واسطه کلیدی برای تثبیت استراتژی های توسعه روستایی ۶) مدرن سازی مناطق روستایی با استفاده از روستاهای هوشمند ۷) کاهش فاصله روستایی–شهری و ارتقاء رفاه جمعیت روستایی ۸) دسترسی به اعتبارات و سیستم های بانکی در مناطق روستایی/ خدمات اعتباری و مالی و رفع محدودیت های آن ۹) مشارکت بخش خصوصی در بخشهای روستایی و کشاورزی ۱۰) سرمایه گذاری در زیرساختها، از جمله در خدمات مخابراتی و فناوری اطلاعات و ارتباطات ۱۱) تدوین و اجرای چارچوب حکومتی چند سطحی با هدف فراهم کردن حکمرانی بهتر ۱۲) تمرکززدایی و تقسیم وظایف و دادن اختیارات به دولت های محلی و مدیران روستایی ۱۳) هماهنگی سیاست های روستایی و شهری و همسو کردن زمینه های اصلاح استراتژی ها و ۱۴) بهبود ظرفیت مقامات محلی برای رفع نیازهای جمعیت رو به افزایش روستایی در نظر گرفته شد تا مهم‌ترین سناریوها و استراتژی های توسعه روستایی ایران شناسایی شوند. در ادامه با استفاده از روش کمی آینده پژوهی و استفاده از نرم افزار MICMAC به میزان تاثیرگذاری یا تاثیرپذیری استاتژی‌ها و سناریوهای شناسایی شده اقدام گردید.

ابعاد ماتریس سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی ۱۴* ۱۴ تنظیم شده است. درجه پرشدگی ماتریس مد نظر ۹۲/۸ درصد است که نشان می‌دهد عوامل انتخاب شده تاثیر زیادی بر روی هم گذاشته‌اند. از مجموع ۱۸۲ رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، هیچ رابطه‌ای با مقدار صفر وجود نداشته است که به این معنی است که عوامل بر همدیگر تاثیر نگذاشته یا از همدیگر تاثیر نپذیرفته‌اند. ۱۹ رابطه، عددشان یک بوده است به این معنی که تاثیر کمی نسبت به هم داشته‌اند، ۷۵ رابطه، عددشان دو بوده است به این معنی که رابطه تاثیرگذار نسبتا قوی داشته‌اند، ۸۸ رابطه، عددشان سه بوده است

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]
[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]

بدین معنی که روابط عامل‌های کلیدی بسیار زیاد بوده است و از تاثیرگذاری و تاثیرپذیری زیادی برخوردار بوده‌اند. در نهایت هیچ رابطه‌ای با مقدار P وجود نداشته است که نشان دهنده روابط پتانسیلی و غیرمستقیم عامل‌ها بوده است.

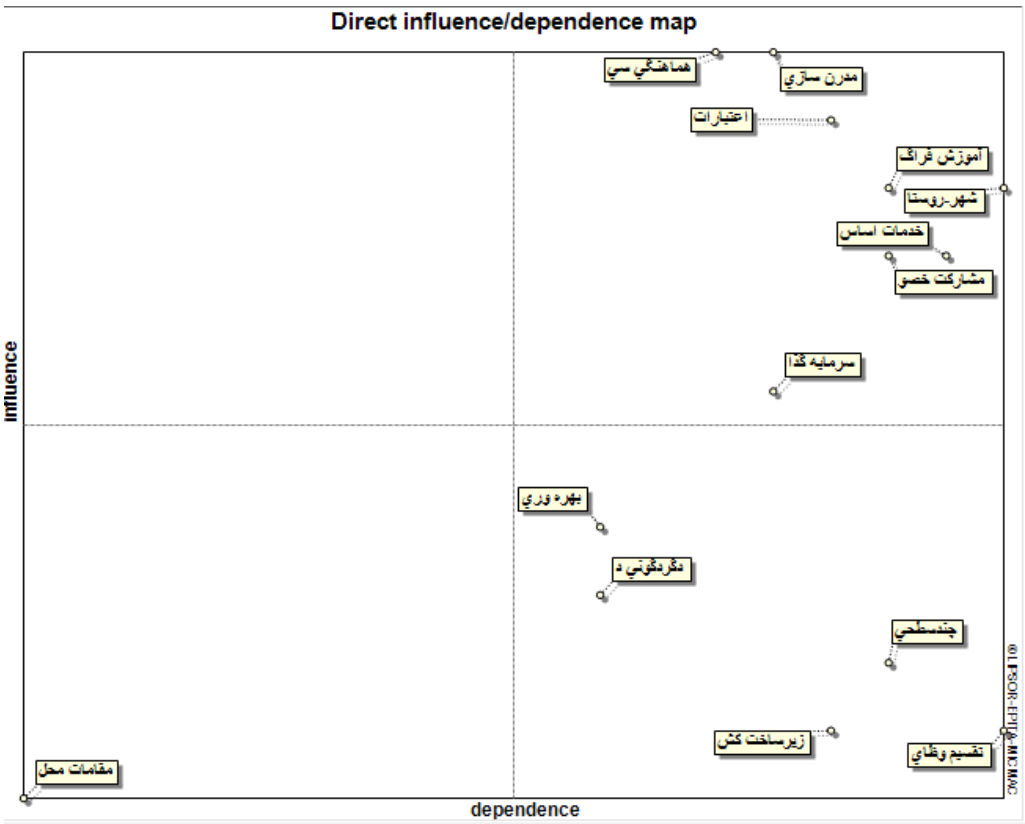
جدول ۲- تحلیل داده‌های ماتریس و تاثیرات متقاطع

اطلاعات ماتریس	مقدار(سناریوها و استراتژی‌ها)
ابعاد ماتریس	۱۴
تعداد تکرار	۲
تعداد صفر	۰
تعداد یک	۱۹
تعداد دو	۷۵
تعداد سه	۸۸
تعداد P	۰
جمع	۱۸۲
درجه پرشدگی	٪۹۲/۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

الف/ تاثیرات مستقیم متغیرها بر یکدیگر

بعد از شناسایی و تحلیل داده‌های ماتریس اولیه، به بررسی تاثیرات مستقیم سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی پرداخته شده است. همانطور که در خروجی نقشه پراکندگی تاثیرات مستقیم شکل (۱) مشاهده می‌شود، ۱۴ عوامل یا سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی دیده می‌شود. خروجی تاثیرات مستقیم نشان می‌دهد که از ۱۴ استراتژی در نظر گرفته شده، بیشترین تعداد متغیرها مربوط به متغیرهای متغیرهای چندوجهی (جمع ۸ متغیر) می‌باشد.

شکل ۱- نقشه وضعیت اثرگذاری مستقیم سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]

بر اساس نتایج استراتژی‌ها و سناریوهای توسعه مناطق روستایی ایران به لحاظ تاثیرگذاری به صورت جدول (۳) قابل ارائه خواهد بود. در این راستا، با توجه به ۱۴ متغیر بررسی شده برای استراتژی‌ها و سناریوهای روستایی ایران، متغیرهای مدرن سازی مناطق روستایی با استفاده از روستاهای هوشمند (۳۶)، هماهنگی سیاست‌های روستایی و شهری و همسو کردن زمینه‌های اصلاح استراتژی‌ها (۳۶)، دسترسی به اعتبارات و سیستم‌های بانکی در مناطق روستایی/ خدمات اعتباری و مالی و رفع محدودیت‌های آن (۳۵)، افزایش آموزش فراگیر روستایی و مداخله آنها در سرمایه گذاری و برنامه‌ریزی روستایی (۳۴)، کاهش فاصله روستایی–شهری و ارتقاء رفاه جمعیت روستایی (۳۴)، بهبود خدمات اساسی در مناطق روستایی و شهرهای واسطه کلیدی برای تثبیت استراتژی های توسعه روستایی (۳۳)، و مشارکت بخش خصوصی در بخش‌های روستایی و کشاورزی (۳۳) بالاترین ارزش ستونی محاسبه شده و دارای بیشترین میزان تاثیرگذاری مستقیم بر دیگر متغیرها بوده‌اند. به عبارتی، مهمترین ویژگی این متغیرها، تاثیرپذیری پایین و تاثیرگذاری بالاست.

بررسی تاثیرگذاری خالص مستقیم استراتژی‌ها و سناریوهای توسعه روستایی نیز نشان داد که بیشترین اثرات خاص مربوط به متغیرهایی چون بهبود ظرفیت مقامات محلی برای رفع نیازهای جمعیت رو به افزایش روستایی (۷+)، هماهنگی سیاست‌های روستایی و شهری و همسو کردن زمینه‌های اصلاح استراتژی ها (۶+)، مدرن سازی مناطق روستایی با استفاده از روستاهای هوشمند (۵+)، دسترسی به اعتبارات و سیستم‌های بانکی در مناطق روستایی/ خدمات اعتباری و مالی و رفع محدودیت‌های آن (۳+)، تمرکز بر بهبود عرضه کشاورزی به بهبود بهره وری همه عناصر تشکیل دهنده زنجیره ارزش کشاورزی (۱+)، و افزایش آموزش فراگیر روستایی و مداخله آنها در سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی روستایی (۱+)، بوده و این سناریوها بیشترین تاثیرگذاری خالص مستقیم را بر توسعه مناطق روستایی داشته‌اند.

جدول ۳- اثرات مستقیم سناریوهای توسعه مناطق روستایی

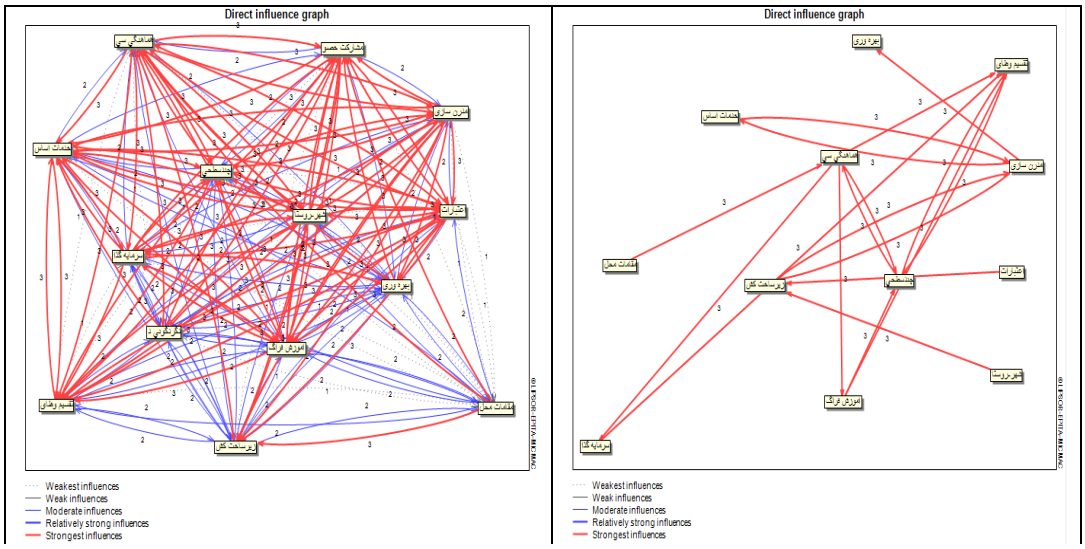
ردیف	شاخص	تاثیرگذاری	تاثیرپذیری	تاثیرگذاری خالص
۱	بهبود بهره وری همه عناصر تشکیل دهنده زنجیره ارزش کشاورزی تکامل یابند	۲۹	۲۸	+۱
۲	دگرگونی در سیستم های مرتبط با کشاورزی (آبیاری، الگوی کشت، بذر و نهاده و ...)	۲۸	۲۸	۰
۳	توسعه زیرساخت‌های سخت و نرم میانی و پایین دست زنجیره های ارزش کشاورزی	۲۶	۳۲	-۶
۴	افزایش آموزش فراگیر روستایی و مداخله آنها در سرمایه گذاری و برنامه ریزی روستایی	۳۴	۳۳	+۱
۵	بهبود خدمات اساسی در مناطق روستایی و شهرهای واسطه کلیدی برای تثبیت استراتژی‌ها	۳۳	۳۴	-۱
۶	مدرن سازی مناطق روستایی با استفاده از روستاهای هوشمند	۳۶	۳۱	+۵
۷	کاهش فاصله روستایی–شهری و ارتقاء رفاه جمعیت روستایی	۳۴	۳۵	-۱
۸	اعتبارات و سیستم های بانکی در مناطق روستایی/ خدمات اعتباری و مالی	۳۵	۳۲	+۳
۹	مشارکت بخش خصوصی در بخشهای روستایی و کشاورزی	۳۳	۳۳	۰
۱۰	سرمایه گذاری در زیرساختها، از جمله در خدمات مخابراتی و فناوری اطلاعات و ارتباطات	۳۱	۳۱	۰
۱۱	تدوین حکومتی چند سطحی با هدف فراهم کردن حکمرانی بهتر	۲۷	۳۳	-۶
۱۲	تمرکززدایی و تقسیم وظایف و دادن اختیارات به دولت های محلی و مدیران روستایی	۲۶	۳۵	-۹
۱۳	هماهنگی سیاست‌های روستایی و شهری و همسو کردن زمینه‌های اصلاح استراتژی‌ها	۳۶	۳۰	+۶
۱۴	بهبود ظرفیت مقامات محلی برای رفع نیازهای جمعیت رو به افزایش روستایی	۲۵	۱۸	+۷
مجموع		۴۳۳	۴۳۳	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

بر اساس نتایج شکل (۲) استراتژی‌ها و سناریوهای توسعه مناطق روستایی و بر اساس نقشه روابط مستقیم بین متغیرها (تاثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی) نشان داده شده است. در این نقشه استراتژی‌ها و سناریوهای توسعه مناطق روستایی به لحاظ تاثیرگذاری به صورتی که در جدول (۳) نیز ارائه شده است روابط مستقیم بین متغیرها را نشان داده است.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]

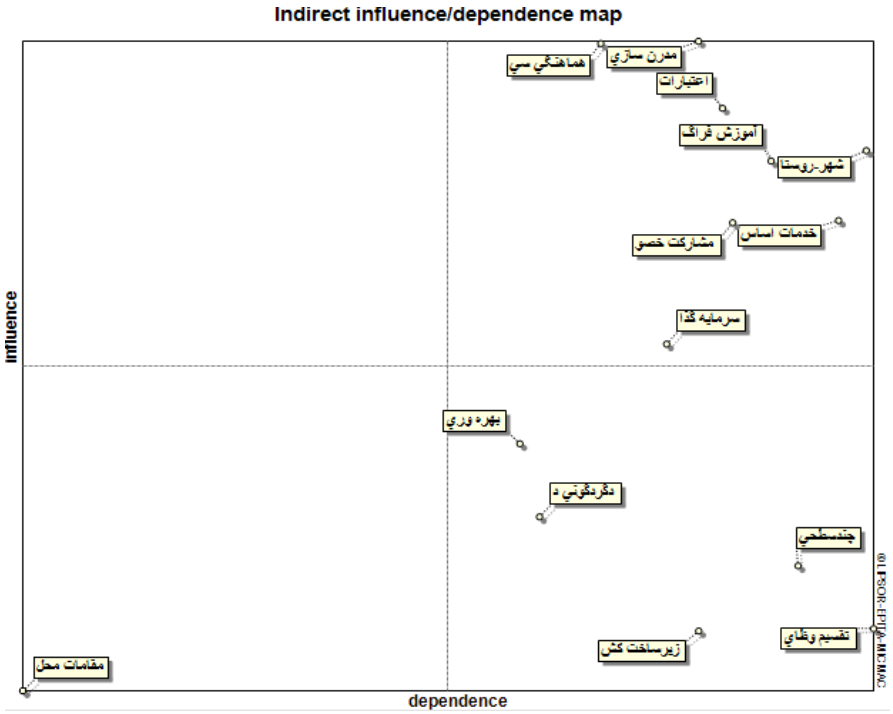

۱) اثرگذاری در سطح ۱۰ درصد ۲) اثرگذاری در سطح ۱۰۰

شکل ۲- نقشه روابط مستقیم بین استراتژی‌ها و سناریوهای توسعه مناطق روستایی

ب/ تاثیرات غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر

در بررسی اثرات غیرمستقیم و مطابق شکل (۳) که نقشه وضعیت اثرگذاری غیرمستقیم استراتژی‌ها و سناریوهای توسعه مناطق روستایی را نشان می‌دهد، مشاهده می‌شود که بیشترین توزیع و پراکندگی استراتژی‌ها و سناریوهای توسعه مناطق روستایی را متغیرهای متغیرهای دووجهی تشکیل می‌دهند. پراکندگی تاثیرات غیرمستقیم متغیرها نیز شبیه به پراکندگی تاثیرات مستقیم می‌باشد. با این حال برخی متغیرهای دو وجهی اثرات غیرمستقیم بیشتری نسبت به برخی متغیرهای تاثیرگذار داشته‌اند. همچنین متغیر مستقلی در این نقشه وجود نداشته است.

شکل ۳- نقشه وضعیت اثرگذاری غیر مستقیم استراتژی‌ها و سناریوهای توسعه مناطق روستایی

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]

بررسی تاثیرات غیرمستقیم استراتژی‌ها و سناریوهای توسعه مناطق روستایی نشان می‌دهد که از ۱۴ متغیر در نظر گرفته شده، بیشترین تعداد متغیرها به ترتیب مربوط به متغیرهای متغیرهای دو وجهی می‌باشد. همانطوری که در جدول (۴) قابل ارائه است، از نظر تاثیرات غیر مستقیم، مدرن سازی مناطق روستایی با استفاده از روستاهای هوشمند (۳۴۶۵۰)، هماهنگی سیاست‌های روستایی و شهری و همسو کردن زمینه‌های اصلاح استراتژی‌ها (۳۴۶۱۵)، دسترسی به اعتبارات و سیستم‌های بانکی در مناطق روستایی/ خدمات اعتباری و مالی و رفع محدودیت‌های آن (۳۳۶۰۱)، کاهش فاصله روستایی–شهری و ارتقاء رفاه جمعیت روستایی (۳۲۹۴۰)، افزایش آموزش فراگیر روستایی و مداخله آنها در سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی روستایی (۳۲۷۷۶)، و بهبود خدمات اساسی در مناطق روستایی و شهرهای واسطه کلیدی برای تثبیت استراتژی‌های توسعه روستایی (۳۱۸۴۴) بالاترین ارزش ستونی محاسبه شده و دارای بیشترین میزان تاثیرگذاری غیر مستقیم بر دیگر متغیرها بوده‌اند.

بررسی تاثیرگذاری خالص مستقیم نیز نشان داد که بیشترین اثرات خالص مربوط به متغیرهایی چون بهبود ظرفیت مقامات محلی برای رفع نیازهای جمعیت رو به افزایش روستایی (۶۷۳۲+)، هماهنگی سیاست‌های روستایی و شهری و همسو کردن زمینه‌های اصلاح استراتژی‌ها (۵۹۲۴+)، مدرن سازی مناطق روستایی با استفاده از روستاهای هوشمند (۴۱۰۷+)،دسترسی به اعتبارات و سیستم‌های بانکی در مناطق روستایی/ خدمات اعتباری و مالی و رفع محدودیت‌های آن (۲۶۰۳+)، و تمرکز بر بهبود عرضه کشاورزی به بهبود بهره‌وری همه عناصر تشکیل دهنده زنجیره ارزش کشاورزی (۱۱۸۸+) دارای بیشترین میزان تاثیرگذاری خالص بر دیگر متغیرها بوده و این متغیرها بیشترین تاثیرگذاری خالص غیر مستقیم را بر توسعه مناطق روستایی داشته‌اند.

جدول ۴- اثرات غیر مستقیم استراتژی‌ها و سناریوهای توسعه روستایی

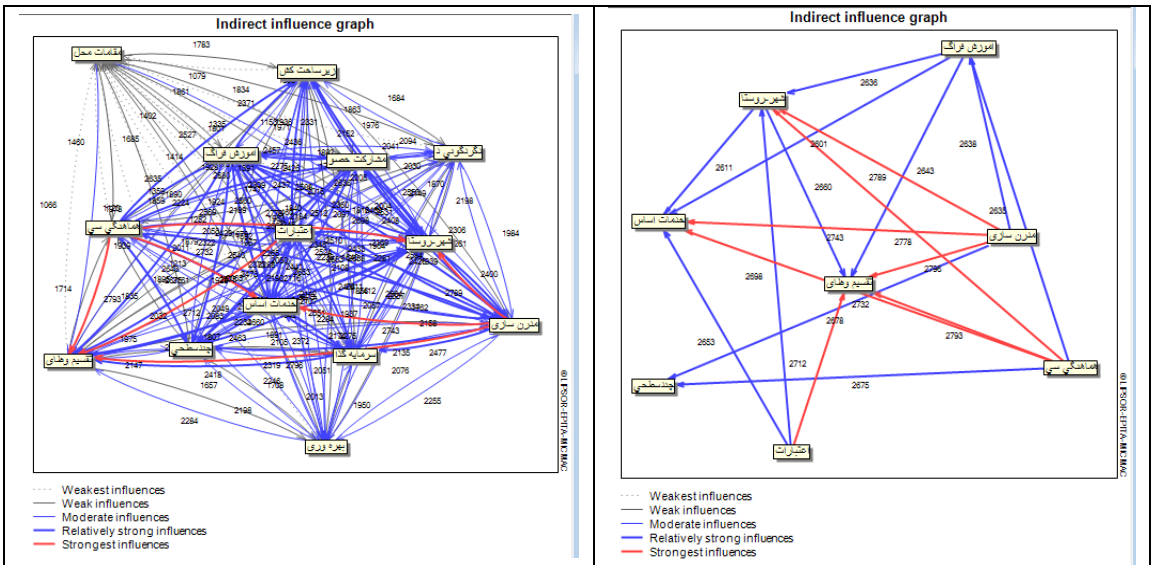
ردیف	شاخص	تاثیرگذاری	تاثیرپذیری	تاثیرگذاری خالص
۱	بهبود بهره وری همه عناصر تشکیل دهنده زنجیره ارزش کشاورزی تکامل یابند	۲۸۳۴۷	۲۷۱۵۹	+۱۱۸۸
۲	دگرگونی در سیستم های مرتبط با کشاورزی (آبیاری، الگوی کشت، بذر و نهاده و ...)	۲۷۲۰۲	۲۷۵۳۰	-۳۲۸
۳	توسعه زیرساخت‌های سخت و نرم میانی و پایین دست زنجیره های ارزش کشاورزی	۲۵۴۱۵	۳۰۵۴۸	-۵۱۳۳
۴	افزایش آموزش فراگیر روستایی و مداخله آنها در سرمایه گذاری و برنامه ریزی روستایی	۳۲۷۷۶	۳۱۹۱۸	+۸۵۸
۵	بهبود خدمات اساسی در مناطق روستایی و شهرهای واسطه کلیدی برای تثبیت استراتژی‌ها	۳۱۸۴۴	۳۳۱۹۷	-۱۳۵۳
۶	مدرن سازی مناطق روستایی با استفاده از روستاهای هوشمند	۳۴۶۵۰	۳۰۵۴۳	+۴۱۰۷
۷	کاهش فاصله روستایی–شهری و ارتقاء رفاه جمعیت روستایی	۳۲۹۴۰	۳۳۷۲۲	-۷۸۲
۸	اعتبارات و سیستم های بانکی در مناطق روستایی/ خدمات اعتباری و مالی	۳۳۶۰۱	۳۰۹۹۸	+۲۶۰۳
۹	مشارکت بخش خصوصی در بخشهای روستایی و کشاورزی	۳۱۸۱۰	۳۱۱۹۱	+۶۱۹
۱۰	سرمایه گذاری در زیرساختها، از جمله در خدمات مخابراتی و فناوری اطلاعات و ارتباطات	۲۹۹۰۹	۲۹۹۳۹	-۳۰
۱۱	تدوین حکومتی چند سطحی با هدف فراهم کردن حکمرانی بهتر	۲۶۴۳۵	۳۲۴۲۹	-۵۹۹۴
۱۲	تمرکززدایی و تقسیم وظایف و دادن اختیارات به دولت های محلی و مدیران روستایی	۲۵۴۵۲	۳۳۸۶۳	-۸۴۱۱
۱۳	هماهنگی سیاست‌های روستایی و شهری و همسو کردن زمینه‌های اصلاح استراتژی‌ها	۳۴۶۱۵	۲۸۶۹۱	+۵۹۲۴
۱۴	بهبود ظرفیت مقامات محلی برای رفع نیازهای جمعیت رو به افزایش روستایی	۲۴۴۷۵	۱۷۷۴۳	+۶۷۳۲
	مجموع	۴۳۳	۴۳۳	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

در شکل (۳) نقشه روابط غیرمستقیم بین متغیرها (تاثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی) آورده شده است. بر اساس نتایج شکل روابط غیرمستقیم استراتژی‌ها و سناریوهای توسعه مناطق روستایی می‌توان گفت که متغیرها از طریق تاثیرگذاری و تاثیرپذیری غیر مستقیم بر همدیگر و به صورت غیر مستقیم بر توسعه مناطق روستایی ایران تاثیرگذار بوده‌اند. این نقشه تاثیرات غیرمستقیم استراتژی‌ها و سناریوهای توسعه مناطق روستایی به لحاظ تاثیرگذاری غیرمستقیم را نشان می-دهد.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]

۱) اثرگذاری در سطح ۱۰ درصد ۲) اثرگذاری در سطح ۱۰۰

شکل ۳- نقشه روابط غیر مستقیم بین استراتژی‌ها و سناریوهای توسعه روستایی

در بخش آخر و برای تدوین و طراحی استراتژی‌ها و سناریوهای توسعه روستایی از مقدار اثرگذاری خالص (+)استفاده می‌شود. با توجه به مقدار اثرگذاری خالص (+) یافته‌ها نشان داد که مهم‌ترین استراتژی‌ها و سناریوهای کلیدی توسعه روستایی عبارتند از: بهبود ظرفیت مقامات محلی برای رفع نیازهای جمعیت رو به افزایش روستایی با مقدار اثرگذاری خالص (۷+)، هماهنگی سیاست‌های روستایی و شهری و همسو کردن زمینه‌های اصلاح استراتژی‌ها با مقدار اثرگذاری خالص (۶+)، مدرن سازی مناطق روستایی با استفاده از روستاهای هوشمند با مقدار اثرگذاری (۵+)، اعتبارات و سیستم های بانکی در مناطق روستایی/ خدمات اعتباری و مالی با مقدار اثرگذاری خالص (۳+)، تکامل و بهبود بهره‌وری از همه عناصر تشکیل دهنده زنجیره ارزش کشاورزی با مقدار اثرگذاری خالص(۱+)، و افزایش آموزش فراگیر روستایی و مداخله آنها در سرمایه گذاری و برنامه ریزی روستایی با مقدار اثرگذاری خالص(۱+) مهم‌ترین استراتژی‌ها و سناریوهای کلیدی توسعه روستایی می‌باشد.

جدول ۵- استراتژی‌ها و سناریوهای کلیدی توسعه روستایی

ردیف	متغیر	تاثیرگذاری خالص	تاثیرگذاری خالص
۱	بهبود ظرفیت مقامات محلی برای رفع نیازهای جمعیت رو به افزایش روستایی	+۷	+۶۷۳۲
۲	هماهنگی سیاست‌های روستایی و شهری و همسو کردن زمینه‌های اصلاح استراتژی‌ها	+۶	+۵۹۲۴
۳	مدرن سازی مناطق روستایی با استفاده از روستاهای هوشمند	+۵	+۴۱۰۷
۴	اعتبارات و سیستم های بانکی در مناطق روستایی/ خدمات اعتباری و مالی	+۳	+۲۶۰۳
۵	تکامل و بهبود بهره‌وری از همه عناصر تشکیل دهنده زنجیره ارزش کشاورزی	+۱	+۱۱۸۸
۶	افزایش آموزش فراگیر روستایی و مداخله آنها در سرمایه گذاری و برنامه ریزی روستایی	+۱	+۸۵۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

نتیجه‌گیری

در ایران نیز همانطوری که سازمان‌ملل پیش‌بینی کرده، با اینکه از درصد روستانشینی کاسته می‌شود، ولی جمعیت روستایی هر ساله نسبت به قبل افزایش می‌یابد و تا حدود سال ۲۰۳۰، به اوج خود برسد. این در حالی است که جوامع روستایی از فقیرترین و آسیب‌پذیرترین گروه‌های موجود به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه هستند. به طوری که میزان کیفیت زندگی در مناطق روستایی نیز نسبت به مناطق شهری پایین‌تر است. از سویی دیگر نیز روستاییان بیش از افراد

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]
[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]

دیگر جامعه به خدمت‌رسانی و دریافت امکانات و خدمات توسعه و تأمین نیازهای اساسی خود و رهایی از فقر مطلق محتاج هستند. بنابراین توجه به روستاها و تدوین سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی باید در کانون برنامه‌ها و طرح‌های فقرزدایی و رفع محرومیت روستایی کشور قرار دارد. به همین خاطر ترسیم نقشه راهی که نقش روستاها را در نظام برنامه‌ریزی کشورها تعیین نماید و محرک‌ها و استراتژی‌های توسعه روستاهای ایران در میان و بلند مدت را ترسیم و تدوین نمایند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با توجه به اهمیت این موضوع در پژوهش حاضر نیز سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی در افق ۱۴۱۴ با رویکرد آینده‌پژوهی مورد واکاوی قرار گرفته است.

نتایج پژوهش گویای آن بود که عناصر، محرک‌ها و استراتژی‌های مختلفی بر توسعه روستاهای ایران در افق ۱۴۱۴ کشور اثرگذار می‌باشند، و عناصر، محرک‌ها و استراتژی های اثرگذار مثبت و یا منفی بر توسعه روستایی در افق مورد بحث بسیار متنوع هستند و در طول زمان با روش‌های مختلف ترکیب شده‌اند. این عناصر، محرک ها و استراتژی‌ها می-توانند سرعت و سطح توسعه روستایی در آینده را تعیین کنند و در صورت موفق بودن استراتژی‌های می‌توانند توسعه بلندمدت و آینده جوامع روستایی را فراهم کنند. بر اساس نتایج تحقیق ۱۳ استراتژی کلی برای تدوین و شناسایی سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی در ایران با استفاده از ادبیات پژوهش شناسایی شد. از بین این سناریوها و استراتژی‌ها با نظر کارشناسان و مدل به کار گرفته شده، ۶ پیشران کلیدی به عنوان سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی در ایران شناسایی شد. در بین پیشران‌های مورد بررسی و شناسایی شده بهبود ظرفیت مقامات محلی برای رفع نیازهای جمعیت رو به افزایش روستایی، +)، هماهنگی سیاست‌های روستایی و شهری و همسو کردن زمینه‌های اصلاح استراتژی‌ها، اعتبارات و سیستم های بانکی در مناطق روستایی/ خدمات اعتباری و مالی، مدرن سازی مناطق روستایی با استفاده از روستاهای هوشمند، تکامل و بهبود بهره‌وری از همه عناصر تشکیل دهنده زنجیره ارزش کشاورزی و افزایش آموزش فراگیر روستایی و مداخله آنها در سرمایه گذاری و برنامه ریزی روستایی مهم‌ترین استراتژی‌ها و سناریوهای کلیدی توسعه روستایی می‌باشد.

تدوین و استفاده از این استراتژی‌ها با رویکرد آینده نگر توسعه روستایی و در افق ۱۴۱۴ می‌توانند به عنوان عامل و محرک توسعه کشور و توسعه جوامع روستایی ایران عمل کنند و می‌توانند ضمن حفظ کرامت انسانی آینده ساکنان و جوانان روستایی، توسعه و تقویت در حال حاضر و در آینده مناطق روستایی را فراهم و زمینه توسعه روستایی با تاکید بر این محرک‌ها را فرهم کند. بنابراین برای توسعه روستایی موفق، تاکید بر سناریوها و استراتژی‌های توسعه روستایی باید در اولویت برنامه‌های توسعه روستایی قرار گیرد و محرک‌ها و استراتژی‌های توسعه روستاهای ایران در افق ۱۴۱۴ کشور تدوین شوند. چرا که آینده ساکنان محلی با توجه به شناخت ارزش‌های محلی، منابع طبیعی، پتانسیل‌های محلی و جامعه محلی قادر هستند به عنوان بهترین مشاوران توسعه روستایی برای برنامه‌ریزی در آینده باشند. به همین خاطر امروز در سراسر جهان نقش مردم محلی در اقتصاد روستایی و تقویت توسعه چشم‌انداز توسعه روستایی کشورها مورد تأکید قرار گرفته است. چرا که بیان استراتژی‌ها و پیشنهادات مرتبط می‌تواند زمینه‌هایی برای اصلاح سیاست‌های توسعه روستایی کشور در افق ۱۴۱۴ باشد. نهایتا ارائه آنها به عنوان راهنمایی برای تعیین مسیر آینده مناطق روستایی کشور است.

منابع

جشاری، سهیلا، مرادی، ابراهیم، (۱۳۹۸). تدوین راهبردهای توسعه اقتصاد کشاورزی نواحی روستایی استان سیستان و بلوچستان با رویکرد آینده‌پژوهی، اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۸(۳۶)، ۵۱- ۶۶.

حسنوند، امین، طولابی‌نژاد، مهرشاد، (۱۴۰۱)، آینده پژوهی راهبردها، قوانین و سیاست‌های عملی توسعه مناطق روستایی ایران، فصلنامه چشم‌انداز شهرهای آینده، ۳(۳)، ۲۳- ۴۱.

رضوانی، محمدرضا، (۱۳۹۳)، برنامه‌ریزی توسعه روستایی ایران، تهران، انتشارات سمت، چاپ پنجم.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]

رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، درویشی، هدایت، رحمانی، بیژن، صرافی، مظفر. (۱۳۹۸). تحلیل عوامل موثر در طراحی سناریوهای توسعه فضایی مبتنی بر مناطق روستایی مورد مطالعه:منطقه سه آمایش سرزمین. برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۲۳ (۳)، ۱۲۵-۱۴۶.

طولابی‌نژاد، مهرشاد، (۱۳۹۸)، توسعه روستایی: اصول، سیاست‌ها و برنامه‌ریزی، انتشارات آکادمیک و انجمن جغرافیای ایران، تهران، چاپ اول.

عیدی، اسماء، کاظمیه، فاطمه، ظریفیان، شاپور. (۱۴۰۰). واکاوی عوامل موثر بر نگرش کشاورزان نسبت به مدیریت پایدار منابع آب کشاورزی (مطالعه موردی گندمکاران روستاهای شهرستان مراغه). دانش کشاورزی و تولید پایدار، ۳۱(۲)، ۳۶۱- ۳۷۵.

یاقوت حردانی، هادی، مطیعی لنگرودی، سیدحسن، دادورخانی، فضیله، قدیری معصوم، مجتبی. (۱۳۹۹). غربالگری زیست‌محیطی اقدامات استراتژیک توسعهٔ روستایی با تأکید بر سند راهبردی توسعهٔ اقتصادی در استان خوزستان. پژوهشهای جغرافیای انسانی، ۵۲(۱)، ۳۲۳-۳۴۶.

Alemu, A. and J. Adesina (2017), In Search of Rural Entrepreneurship: Non-farm Household Enterprises (NFEs) as Instruments of Rural Transformation in Ethiopia", African Development Review, 29(2), 259-271.

Broeck, G; Van, D and Miet, M. (2017), Moving Up or Moving Out? Insights into Rural Development and Poverty Reduction in Senegal, World Development, 99 (3): 95- 109.

Changjiang, T. A. O. (2019). Development efficiency of leisure agriculture based on DEA model in the background of rural revitalization. Revista de Cercetare şi Intervenţie Socială, 67(3), 169-187.

Crouzet, N. and J. Eberly (2018), Intangibles, Investment, and Efficienc", AEA Papers and Proceedings, 180(3), 426-31.

Doan, K. H. (2022). Bibliometric Analysis of Indigenous Entrepreneurship. Ecoforum, 11(1), 1-12.

Hynes, W., Trump, B., Love, P., & Linkov, I. (2020). Bouncing forward: a resilience approach to dealing with COVID-19 and future systemic shocks. Environment Systems and Decisions, 40 (3), 174-184.

Jiang, D.B. and Peng, C. (2018). Rural Decline in the Process of Urbanization: Causes and Governance: An Analysis of the Implementation Perspective of the Village Rejuvenation Strategy. Journal of Nanjing Audit University, 16(1), 16-24.

Kiechel, W. (2010), The Lords of Strategy. Harvard Business Press. ISBN 978-1-59139-782-3.

Kurennaya, V. V., Rybasova, Y. V., Alivanova, S. V., Shevchenko, E. A., & Lugovskoi, S. I. (2019). Strategic alliance as a modern format for the future development of food subcomplexes. Research Journal of Pharmaceutical, Biological and Chemical Sciences, 10(2), 436-442.

Li, S. (2021). Research on the Path of Innovation of the Financial System from the Perspective of Rural Revitalisation. Open Journal of Social Sciences, 9(4), 241-249.

Mondal, B., Saha, R., & Samanta, A. (2020). Post-Amphan management and rejuvenation of the ravaged betel (Piper betle) baroj in South Bengal. Farming and Management, 5(2), 91-100.

Mueller, J. T., McConnell, K., Burow, P. B., Pofahl, K., Merdjanoff, A. A., & Farrell, J. (2021). Impacts of the COVID-19 pandemic on rural America. Proceedings of the National Academy of Sciences, 118(1), 1- 18.

OECD (2016), A New Rural Development Paradigm for the 21st Century: A Toolkit for Developing Countries, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/977789264252271-en.

OECD (2016), OECD Regional Outlook 2016: Productive Regions for Inclusive Societies, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/978926426000245-en.

OECD (2021), Rural-Urban Partnerships: An Integrated Approach to Economic Development, OECD Rural Policy Reviews, OECD Publishing, Paris, https://dx.doi.org/10.178744/9789264204812-en.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]

Parhankangas, A., & Colbourne, R. (2022). Indigenous Entrepreneurship and Venture Creation: A Typology of Indigenous Crowdfunding Campaigns. Entrepreneurship Theory and Practice, 0(0), 1- 43.

Rodela, R. (2010), A bottom-up rural rejuvenation initiative: A social Learning analytical perspective, European IFSA Symposium, 9(3), 4-7.

Rybina, M. N., & Isaenko, V. O. (2021). The Place of Revitalization Processes in the Implementation of the Spatial Development Strategy of the Russian Federation. In Complex Systems: Innovation and Sustainability in the Digital Age (pp. 143-149). Springer, Cham.

Scheidel, A. (2019), New challenges in rural development: A multi-scale inquiry into emerging issues, posed by the global land rush, Doctoral dissertation, Institut de Ciència I Tecnologia Ambientals (ICTA), Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), Ph.D. Program in Environmental Science and Technology.

Shuang, R., & Liang, Z. (2019). Study on Model of the Rural vitalization from the Perspective of New Farmers in China. IETI Transactions on Social Sciences and Humanities, 5(1), 88-96.

Singh, K. (2009), Rural Development: Principles, Policies and Management, India, SAGE Publications, Third Edition.

Sun, L. (2018). The Exploration and Promotion of the Revitalization Strategy of Rural Areas in Hainan Province. 2018 4th International Conference on Social Sciences, Modern Management and Economics (SSMME 2018) Published by CSP © 2018 the Authors 87.

Wang, H., & Zhuo, Y. (2018). The necessary way for the development of China's rural areas in the new era-rural revitalization strategy. Open Journal of Social Sciences, 6(6), 97-106.

World Bank, (2019). Rising Global Interest in Farmland: Can it yield sustainable and equitable benefits? http://www.donorplatform.org/content/view/457/2687, 09.09.2010.

World Bank, (2021). World Development Report 2008: Agriculture for Development, Washington, DC. http://econ.worldbank.org/WfBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/EXTWDRS/EXTW DR2008/0, content MDK: 21410054~menuPK: 314965576~pagePK: 64167689~piPK: 64167673~theSitePK: 2795143, 00.html, 03.05.

Yang, Y, Jianjia. H. (2018). study on the development path evolution of rural tourism resources in the context of the Rural Renewal Strategy-Based on the perspective of evolutionary [J], the enterprise economy, 2(1), 24 - 30.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jvfc.4.1.61]